

Memoires

1983-B

**Willem
Oltmans**

PAPIEREN TIJGER

INHOUD

Inleiding	7
Amsterdam	11
Moskou	117
New York	193
Paramaribo	199
Havana	231
Amsterdam	245
Bijlagen	263
Register	403

Oltmans' dagboekentsunami

Willem Oltmans was een figuur en journalist *sui generis*. Even uniek in hun soort zijn ook zijn memoires. Hij zelf was trouwens de eerste die dat vond maar daarom nog niet ten onrechte. Toen in 1988 de eerste delen waren verschenen had ik in de *NRC* aanmerkingen gemaakt op het gebrek aan selectie, de vormloze opsomming waardoor het te veel rauwkost bleef – behalve het eerste deel dat dankzij een zekere afstand echte memoires waren. Oltmans schreef me daarop „Mijn dagboek is in alle opzichten uniek, of men dit nu of later erkent regardeert me absoluut niet. Ik stoomwals onverbiddelijk door.” Het tekent meteen zijn zelfbewustzijn en volstrekte indifferentie ten aanzien van de publieke mening. De memoires zijn uniek om te beginnen omdat het geen memoires zijn maar weliswaar door hem zelf voor publicatie geredigeerde doorlopende dagboeken – twee planken vol, minstens! Daarvan zijn 33 delen verschenen tot 1983, liefst 43 moeten nog komen, lopend tot zijn dood op negenenzeventigjarige leeftijd. Een volharding en ijzeren consequentie vanaf zijn jeugd een heel leven lang die niemand hem zo gauw nadoet. Dat deze dagboeken voor hem memoires waren ligt aan een soort werkelijkheidsfanatisme. Alleen dagboeken houden het authentieke moment vast. Memoires berusten op oordeel en kennis achteraf, op selectie en een poging tot vormgeving en greep op het eigen leven en in dat laatste geval spreken we dan ook van een autobiografie. Daar ligt een andere reden, want Oltmans zoekt die greep op zijn leven almaar in een nauwgezette en zo volledig mogelijke opsomming van zijn belevenissen en gemoedsopwellingen, ook de meest intieme, en hij doet dat zonder enige bekommernis om vorm of stijl of literaire ambitie die altijd iets scheppen maar tevens transformeren en iets toevoegen en soms vervalsen. Kenmerkend voor dat werkelijkheidsfanatisme is dat hij geheugenfouten later recht zet, of een verkeerd politiek oordeel toegeeft. Een mammoetonderneming als deze is puur fysiek enkel voorstelbaar als hij in een razend tempo dagelijks alles moet hebben neergepend, zonder scrupules en spontaan zoals het opkwam en zoals ook zijn brieven waren. In alle tot nu toe verschenen delen krijgt de lezer een eindeloze film

1982 ■ van momentopnames, volledig verknipt maar versissend uit de emotionele oven die Oltmans was: politiek, journalistiek, roddel, ontmoetingen, excerpten van wat hij net las, voortdurend jongens en ook onbenullige wissewasjes... alles *hotsch-potsch* achter elkaar, precies zoals de dag het gaf en zeker de zijne. Ook dat hij tussendoor even piano speelt, een krant koopt of de laarzen van zijn vriend laat verzolen horen we. De naakte werkelijkheid kent geen bijzaken en is een rommelzootje.

Toch bleef ik quasi gebiologeerd lezen. Waarom? Misschien daarom! In alles vibreert natuurgetrouw het kloppende verleden – kleurrijk en ongewoon dankzij Oltmans' talloze nationale en vooral internationale contacten met vaak opmerkelijke figuren, politici, geleerden, kunstenaars, zijn geregelde knallende botsingen met de Nederlandse staat en de (vooral rechtse) media, zijn permanente intieme liefdesperikelen, zijn reacties op spraakmakende vooral psychologische boeken en zijn geharnaste oppositionele politieke standpunten. Uit het bezinksel van dat verleden spoelen ook telkens bekende inmiddels al vergeten namen weer naar boven en daarbij worden toch in deze caleidoscopische camera contouren van de behandelde jaren zichtbaar. „Ik weet, dat ze (de dagboeken, v.d.D.) waarschijnlijk pas echt gelezen zullen worden, wanneer ik er allang niet meer ben,” schreef Oltmans mij in die genoemde brief in februari 1989. Ook daarin zou hij gelijk kunnen krijgen, tot op zekere hoogte althans. Wat we lezen en interessant vinden verandert immers van generatie tot generatie, in deze eeuw nog veel sneller dan vroeger. Het is die principiële onvoorspelbaarheid waardoor de vernietiging van materiaal en onze argumenten daarvoor later een onherstelbaar verlies kunnen worden. En wie door zijn tijd werd genegeerd heeft vaak genoeg een postume rehabilitatie beleefd.

Daarom blijft dit geheel, hoe springerig van de politieke hak op de seksuele tak ook, een bron voor de ongeschreven biografie van een opmerkelijke zwerfkei. Een zwerfkei, die joyeus door het politieke en maatschappelijke bestel met al zijn veiligheidskleppen heen denderde, onafhankelijk en eigengereid als geen tweede in onze journalistiek. Na zijn botsing met minister Luns over Indonesië werd Oltmans in officiële kringen decennia lang vogelvrij verklaard. Gezichten verstrakten bij het noemen van zijn naam tot ver buiten het diplomatieke- en ambtenarencorps. Na mijn bespreking in de *NRC* kreeg ik een door woedend schuim nauwelijks leesbare kaart van zijn collega Jan Blokker, dat ik zo iemand een recensie waardig achtte. En ook anderen keken zeer zuur. De pers zweeg hem liever dood, zoals gebruikelijk met figuren waarmee men geen raad weet. Zijn hardnekkig gevecht om gelijk was uit-

eindelijk niet vergeefs, maar het vereiste ook de drammerige verbeterde vasthoudendheid van een terriër om de onbehoorlijke praktijken van de staat om zijn werk onmogelijk te maken aan het licht te trekken.

Misschien is het de verregaande openhartigheid waarmee hij zich bloot geeft die je vasthoudt en ook amuseert. Ook laatdunkende oordelen en insinuaties over zijn persoon, hij vermeldt ze, en voor ongeschminkte straatkwalificaties van politici en anderen was dit dagboek uiteraard een psychologische uitlaatklep die hij de wereld niet wilde onthouden. Uit zijn hele levensstijl – met of zonder pecunia, en vaak zonder! – spreekt in weerwil van zijn soms plebeïsch taalgebruik dan ook een uitgesproken standsbewustzijn. Dat betekende voor hem misschien juist die vrijbrief om geen blad voor de mond te nemen, wat niet bijdroeg aan zijn bemindheid, maar stand blijft stand, koetsierstaal of niet! Zijn liefdeloze jeugd is voor hem de oorsprong van zijn worstelingen met zichzelf en de wereld. Psychoanalyse en ouder-kind-relaties houden hem daarom doorlopend bezig. Zijn herkomst uit de gefortuneerde koloniale Indische bovenlaag en connecties met de Pools-Russische adel van de Poslavsky's blijven desondanks een onverslijtbaar *podest* om zich als volstrekt gelijke tot de sociale elite te rekenen, de Oranjes inclus, want „geboorte is niet te koop.” Een soms bijna komische naïveteit (bijv. als hij eerst Beatrix had willen adviseren om Claus meer ruimte te geven) was dan weer de andere kant van zijn ongezouten kritiek. Ook zijn verschijning was van een vanzelfsprekend, maar apart herenbewustzijn en een bijna agressieve directheid in de omgang. Stormenderhand veegde hij daarbij alle etiquette als overbodig opzij. Achter die uitgesproken machofaçade school, zoals zijn dagboeken ook leren een sensibel hart ten aanzien van vrienden en aanhankelijkheid aan zijn oude pleegmoeder.

Door alle werveling van zijn belevenissen heen loopt niettemin een rode draad – nog afgezien van zijn homoseksueel exhibitionisme, want waar hij ook komt zijn er jongens. Hij was een gedrevene met een missie. Hij wilde bijdragen aan vrede en ontspanning door het IJzeren Gordijn open te breken. Onvermoeibaar arrangeert hij ontmoetingen tussen Oost en West en poogt door reportages en interviews het Sovjetblok te ontdemoniseren. Vandaar zijn felle kritiek op de Amerikaanse Koude Oorlogskoers, zeker van Reagan en het volgzaam Nederland in de jaren 1980-83 die ik las. Hij slaagde erin met belangrijke personen aan beide kanten ook in de Derde Wereld in gesprek te komen zoals geen van zijn Nederlandse collega's, die allen conform de gedragscode binnen afgebakende lijnen bleven tot zijn mateloze ergernis. Dat hij

1983 ■ voor rode *fellow-traveller* werd uitgemaakt (niet alleen door *De Telegraaf*) verbaast overigens niet, want in zijn verontwaardiging over Amerika's praktijken laat hij kritiek op het Sovjetsysteem vrijwel achterwege; wellicht omdat die voor hem in wezen vanzelf sprak en zijn missie (want zo voelde hij het) zou vertroebelen: dat de duivel zwart was hoefde je hier niemand te vertellen, maar dat ook de grote broer en held stonk kon niet genoeg worden herhaald. Het was een eenmanskruistocht waarbij hij zichzelf en ook het belang van zijn contacten stellig schromelijk overschatte. Anderzijds werpen zijn afwijkende visie en activiteiten een weinig flatteus beeld op het stroeve, angstige Nederlandse politieke en ook journalistieke klimaat. Vanzelfsprekend moeten we bij veel oordelen ook een portie Oltmansiaanse opgewonden overdrijving aftrekken. Hij kende enkel zwart-wit en kon het ook welwillenden door zijn onbekommerd optreden moeilijk maken. Maar de wijze waarop de instanties hem jarenlang probeerden uit te schakelen en bespioneerden omdat hij afweek van de gewenste lijn, strookt weinig met de geroemde meningsvrijheid in dit land, en dat anderen soms gingen strijken met de eer van vooral economische contacten die hij had gelegd of dat men financiële toezeggingen omzeilde – hij was nu eenmaal *persona non grata* – toont het gebrek aan generositeit van de Hollandse kruidenier. En niet Oltmans stond daarbij meestal „aan de verkeerde kant van de geschiedenis”, volgens de zo mooie fluwelen uitdrukking van ex-minister Bot, die dan ook onmiddellijk algemeen ingang vond.

Behalve dan toch op één opmerkelijk punt. Hij geeft het in een noot uit 1996 ook toe: In weerwil van zijn contacten en kennis van de Sovjet Unie kwam de economische ineenstorting voor hem als een verrassing, terwijl die rond 1982-83 door anderen al duidelijk werd voorzien. Zijn haat jegens de Reagan-administratie maakte hem op één oog blind. Een uitgewogen balans moet men bij hem niet zoeken. Zijn dagboeken zijn behalve een ongelimiteerde bonte reportage ook een afrekening. Maar ze blijven voor een toekomstig historicus een bron van veel leuke ongewone gegevens, die een eigen licht werpen op het raderwerk van politiek en journalistiek, en vooral op het geknars tijdens het draaien, dat zo snel weer wordt vergeten en tussen de regels van de latere geschiedschrijving raakt.

Hermann von der Dunk

8 juli 1983*Amerbos*

De dag begon met een allerliefst briefje van Peters moeder. Ze vroeg of ik Peter, als hij komt, naar Tilburg wilde dirigeren, want zij zal dan niet naar Limburg gaan. „Ben heel blij dat Peter komt.” Een zin waarvan ik de betekenis zó begrijp, en die me als muziek in de oren klinkt.

Ik schreef haar terug, en belde er direct Peter over op. Hij komt woensdag.

Futuroloog Herman Kahn is overleden. De man vrat zich te barsten. Ik herinner me vooral hoe ongemanierd hij was toen ik hem, bij hem thuis, eens voor *Grenzen aan de groei* interviewde. Ik ontmoette Willem van Beusekom, die nu bij de Bezige Bij werkt.¹ Over mijn interview in *Haagse Post* zei hij: „Ach, als jij John Jansen van Galen als je boodschappenjongen wilt gebruiken, ga je gang.” Ik opperde de gedachte dat er eens een boek zou moeten komen over de nog resterende, in functie zijnde vorsten in Europa. „Briljante gedachte,” was zijn eerste reactie. Daarop liet hij volgen: „Maar niemand zou moeten weten, dat het van jou komt. Typisch voorbeeld van een *brain wave*.” Ik bracht een bezoekje aan Van Niftrik van de NVJ, voornamelijk om assistentie te zoeken bij het innen van de VPRO van de toegezegde 5.000 gulden inzake Suriname. Hij belde in mijn bijzijn Pierre Meerbach, de advocaat van het FNV op, die nog steeds tegen mijn *claim* op de VARA zit aan te hikken. Deze keer spoorde Hendrik de man aan met de woorden: „Er komt gelazer van. Ik raad je aan dit nu echt te doen.”

9 juli 1983

De Amerikaanse luchtmacht heeft 90 miljard dollar voor nieuwe raketten nodig. Ze zijn werkelijk van de ratten besnuffeld. Toekomstige generaties zullen deze gigantische schuldenlast moeten zien terug te betalen. Zeventig miljard is nodig „to build thousand small missiles with single nuclear warheads carried aboard blast-resistant trucks”.²

1 Bruna publiceerde *Den Vaderland Getrouwe*.

2 *The New York Times*, 9 juli 1983.

Ik kreeg een lieve brief van Frits van Eeden. Ik had hem over Eduard geschreven. Hij reageerde met de zin: „Moet je gelukwensen, dat jij na al een aantal jaren gemangeld te zijn, nog zo weinig eelt gevormd hebt.” Ook hij is als de dood voor de AIDS-epidemie.

Docent strafrecht Manuel Kneepkens, publiceert een opzienbarend artikel op de opiniepagina van *NRC Handelsblad*.³ Hij behandelt de *privacy* voor leden van de koninklijke familie. „In Engeland zijn Diana en Charles in wezen al verworpen tot *Untermenschen*, prooi voor de camera's. Als edelwild in reservaten,” stelt Kneepkens. Hij voorziet dat iets dergelijks hier zal gebeuren wanneer kroonprins Willem Alexander de huwelijksmarkt zal betreden. „Op het gebied van het beschaven van de massa's is nog een lange weg te gaan.”

Kneepkens denkt dat de politiek zou moeten beseffen „dat onze constitutionele monarchie nog deze eeuw niet bestand zal blijken tegen de tand des tijds. Een levenslange openbare functie is in het derde kwartaal van de 20e eeuw even onmenselijk geworden als de galeistraaf dat eens was.”

„Men bedenke, aan alle menselijke verplichtingen komt eens een einde, zo ook aan de historische verplichtingen van het Oranjehuis aan de Nederlandse staat, en niet vice versa. Oranjeliefde, hoe goed bedoeld ook, moet niet verworpen tot bavariënliefde. Bij deze apensoort knuffelen sommige moeders hun kinderen letterlijk uit pure liefde dood. Een zodanige gang van zaken dient de Nederlander zijn koninklijk huis te besparen. Wie Oranje werkelijk lief heeft, laat Oranje vrij.”

Dit laatste is precies de boodschap in *Made in Soestdijk* geweest. Wanneer men de Oranjes werkelijk zo hoog acht, of liefheeft, als men zegt, dan verlangt en verwacht men niet van deze mensen dat ze tot in lengte van dagen dit achterhaalde sprookje blijven opvoeren. Trouwens, mijn pleidooi is echter veel meer op het aspect van onvolwassenheid bij de kudde toegespitst.

Eigenlijk vormen de vorstenhuizen van Europa een soort koninklijke vakbond, die veel meer gezamenlijk zou moeten opereren. Met gebruik van koninklijke prerogatieven zouden er bemiddelende initiatieven kunnen worden genomen.

Ik heb Beatrix geschreven dat zij met de vorsten van Europa een verzoenende rol zou kunnen spelen, in tandem met België, Spanje, Noorwegen, Zweden en Denemarken – en desnoods Rainier van Monaco en de vorst van Liechtenstein – om

3 *NRC Handelsblad*, 9 juli 1983.

in Europa een atoomvrije zone tussen Oost en West van de grond te krijgen. Koningen en koninginnen hoeven er toch niet helemaal voor spek en bonen bij te zitten? Laten ze hun centjes maar voor een keer opbrengen. Die mensen komen alleen voor huwelijken en begrafenissen van de blauwbloedigen bijeen. Ik sloot een knipsel in van 30 augustus 1939, toen koning Leopold en koningin Wilhelmina gezamenlijk Europa en de wereld hun goede diensten aanboden om de crisis rond Hitler en Polen te helpen ontmantelen.⁴

Het weekblad *Privé* van 9 juli 1983 publiceerde een veelzeggend detail dat direct slaat op geruchten rond homoseksuele contacten van prins Claus. Frits Salomonson vierde zijn 50e verjaardag in het Amstel Hotel, waarbij ministers en leden van de hofhouding aanwezig waren. Beatrix en Claus zelf schitterden door afwezigheid bij het feest van hun vriend.

Dan meldt het blad dat Frits geen tafeldame maar een tafelheer had, de industrieel J. C. van Munster van Heuven, dus het signaal was meer dan duidelijk. *Privé* durft meer dan de *Haagse Post*.

10 juli 1983

De eenden slapen ook uit op zondag. Ze lagen nog laat in de ochtend in kluwen langs het water. Een reiger stond statig op enkele passen afstand van een visser toe te kijken of er nog wat te schaften viel. Ik heb een klein zwart konijntje van de kanaalkant over de weg terug de bosjes in gedreven. Het was heerlijk in de polders.

Ik heb docent Kneepkens geschreven met verbazing zijn artikel te hebben gelezen en vroeg hem om *Made in Soestdijk* te lezen.

11 juli 1983

Edward Wilson schreef: „I wish to suggest, a strong possibility that homosexuality is normal in a biological sense, that it is a distinctive beneficent behavior that evolved as an important element of early human social organization. Homosexuals may be the genetic carriers of some of mankind's rare altruistic impulses.” Verderop zegt hij: „There is a potential for bisexuality in the brain and it is sometimes expressed fully by persons who switch back and forth in their sexual preference. Most completely homosexual men prefer masculine partners.” Amen.⁵

Ik ontmoette Voetelink bij Dikker & Thijs. Hij vroeg me met-

4 Zie bijlage 1.

5 Edward O. Wilson, *On Human Nature*, Bantam Books, New York, 1978.

een of ik geld bij me had. „Natuurlijk, ik heb je uitgenodigd, weet je nog?” Over wat Wibbo van de Linde heeft geflikt met de kwestie Suriname wenste hij niet te spreken, omdat Wibbo nu een cliënt van hem is. Hij zei onzeker te zijn of ambassadeur Herrenberg zijn zaak tegen *Het Parool* zou winnen. Hij kende Frits Salomonson, de man die met prins Claus de Vierdaagse heeft meegelopen, maar hij onthield zich verder van commentaar.

Mijn broer belde uit Neuheim. Hij had het gesprek met John Jansen van Galen in de *Haagse Post* van 2 juli gelezen. Hij vond het verward maar had desalniettemin opgevangen wat rond Beatrix speelde. Ik vroeg hoe het met Nellie was. „Zij heeft de blaf,” is dan zijn manier om te zeggen dat iemand verkouden is en hoest.

Ik was al om 08:00 uur in de polders.

Lex Poslavsky las het interview met de *Haagse Post* en schreef een briefje dat hij er inhoudelijk wel moeite mee heeft gehad. Hij hield er het gevoel aan over „dat jij en ik beiden tot pure masochisten werden opgevoed”. Van deze zin begreep ik absoluut niets.⁶

13 juli 1983

Frans Kellendonk vertrekt 20 juli als gast van de Sovjetschrijvers naar Moskou. Eindelijk. Na zijn jaar Amerika leek me dit het minste wat hij moest doen.⁷

André Douw schrijft een vioolconcert.

Friso Endt van *NRC Handelsblad* belde. Hij had een artikel geschreven dat niet Claus gek was maar Beatrix „die zo nodig voor koningin moet spelen. Weet je dat er een moment is geweest, dat ze Claus majesteit liet zeggen?” Dit moet een canard zijn.

14 juli 1983

Ik kon vannacht niet slapen en ben om 01:30 uur naar beneden gegaan om een brief aan Ernst en Erica van Eeghen te schrijven welke een „handvat” zou kunnen zijn opdat hij tegen de BVD zal kunnen zeggen: „Dit heb ik dan toch maar bij Oltmans bereikt.” Ik aarzel wel enigszins maar God zegene de greep. Ik schreef onder meer:

- 6 Ik schreef hem die dag een brief maar negeerde de passage over het masochisme. Ik begrijp niet waarom.
7 Die reis kwam door mij tot stand.

Jullie waren er niet, maar de affaire Claus stond op springen zoals indertijd de Hofmans-affaire. Jos Hagers was mee op reis naar de vs gestuurd, juist om Claus en Frits Salomonson te schaduwten. Wat zij hier allemaal in detail over wist, was verbluffend. Tijdens het artsencongres, waar ook Arbatov was, kwam Hagers op Klinkenberg en mij afgestevend en deed een boekje open over de homoseksualiteit van Claus. Het Belgische blad Metro zou er al op 30 juni mee hebben willen komen, terwijl ook Der Spiegel op het oorlogspad is.

Ik werd uitgenodigd voor een gesprek met Johan Olde Kalter en Hagers bij De Telegraaf maar in plaats daarvan reed ik 24 juni met André Spoor mee naar Den Haag om rustig te kunnen praten. Hij was kennelijk in grote lijnen van de zaak op de hoogte.

Ik zette uiteen op dat moment door John Jansen van Galen te zijn benaderd *and for better or worse* heb ik vervolgens het interview aan de *Haagse Post* gegeven, waarbij ik een tip van de sluier oplichtte, minimaal dus, om ervoor te zorgen dat de rest van de pers er verder niet op inhaakte en inderdaad zweeg als het graf. Voorts vervolgde ik:

Je zei, dat je na je bezoek aan Tanzania weer contact met de BVD zou hebben, die jou wilde spreken. Mijn vraag is: kan ik daar een keer bij zijn?

Dan volgt een lang verhaal, dat ik me volledig uit de journalistiek wil terug trekken en mijn financiën op orde wil brengen als consultant.

Ik kan deze move alleen maken, of me permitteren, wanneer ik de verzekering heb dat ik dan ook echt verder (vanuit Den Haag) met rust wordt gelaten en de BVD niet ook naar Gerrit Jeelof bij Philips gaat of God mag weten wie. Zoals ze ook naar jou zijn gegaan om te proberen mij mijn livelihood te ontnemen. Met andere woorden: wil je me helpen te bemiddelen met de overheid, dat wanneer ik me terugtrek uit de publiciteit – en de journalistiek – ik rustig en in anonimiteit kan werken en op die manier dus overleven? Ik walg langzamerhand van alles wat met journalistiek heeft te maken, inbegrepen koningskwesies en Desi Bouterse. Ik zou geen boekjes meer met Bouterse of Zagladin willen schrijven. Ik ben 58 jaar geworden en wil me wat jaren te-